

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ

ROČNÍK 1978 • ČÍSLO 2 • SVAZEK 83

JAROMÍR DEMEK

25 LET ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

V listopadu 1977 oslavila Československá akademie věd 25. výročí svého založení. Za uplynulé čtvrtstoletí se stala ČSAV vedoucí složkou v našem vědeckém životě. Vzorem pro její činnost byla a je Akademie nauk SSSR. Na rozdíl od akademií v západních zemích jádrem její činnosti není čestný sbor vědců, ale síť profesionálních výzkumných pracovišť s konkrétními plánovanými úkoly. Ústavy ČSAV dnes soustřeďují největší část vědecké kapacity základního výzkumu a především představují organizované týmy, které jsou schopné soustředit se svou plnou kapacitou na řešení nejdůležitějších otázek současné vědy. V této koncentraci spočívá jejich hlavní výhoda oproti vědeckým pracovištím vysokých škol, které představují svoji tradicí, počtem vysokokvalifikovaných pracovníků i svými výsledky další významnou složku našeho vědeckého života. Na vysokých školách však přece dochází k rozdělení kapacit na pedagogickou a výzkumnou činnost, které nezbytně vede k zúžení hlavně na individuální účast ve výzkumu a omezuje možnosti rozsáhlých kolektivních prací. Kolektivní práce velkých skupin vědců zaměřených na určité hlavní problémy současné vědy jsou pak příznacným rysem současného vývoje vědy. ČSAV jako tvůrce, koordinátor a nositel Státního plánu základního výzkumu, který obsahuje nejdůležitější problémy naší současné vědy, má právě výhodu v možnostech soustředění a zaměření velkých kolektivů na řešení problémů významných pro další rozvoj naší vědy i národního hospodářství.

Samozřejmě, že ani tyto kolektivy nemohou řešit a vyřešit v plné šíři celou složitou problematiku současné vědy. Státní plán základního výzkumu je založen právě na soustředění na hlavní úkoly, které jsou významné pro pokrok vědy a naše národní hospodářství. Je mezi nimi i celá řada úkolů, které mají bezprostřední návaznost na usnesení XV. sjezdu Komunistické strany Československa. Významnou podporou v tomto úsilí je rovněž socialistická integrace vědy. Socialistické zřízení umožnilo úzkou spolupráci při řešení úkolů Státního plánu základního výzkumu s akademii socialistických zemí, především s Akademií nauk SSSR. Tato spolupráce znásobuje síly vědců socialistických zemí a umožňuje i ústavům ČSAV podílet se na výzkumech, které překračují naše materiální možnosti (jaderný výzkum, kosmický výzkum).

Geografie je jedním z vědeckých oborů, jehož vědecká pracoviště se začala v ČSAV rozvíjet ihned po jejím založení. Bohužel začátky nebyly šťastné. Složitě kádrové poměry vedly ke vzniku drobných pracovišť, které neměly perspektivu růstu. Navíc tento vývoj jen odrážel i neutěšený teoretický stav naší geogra-

fie v padesátých letech. Zejména ekonomická geografie musela po roce 1948 začínat úplně znovu. I ve fyzické geografii však pokročilá diferenciacie vedla k tomu, že byl založen pouze Kabinet pro geomorfologii ČSAV v Brně. Navíc již v září 1954 došlo k reorganizaci geografických pracovišť a Kabinet pro historickou geografii ČSAV byl věněn do tehdejšího Historického ústavu ČSAV a tím pro geografii natrvalo ztracen. Kabinet pro ekonomickou geografii ČSAV pak byl věněn do Ekonomického ústavu ČSAV, jehož oddělení byl až do roku 1962. Teprve pro roce 1960 se začala kádrová situace i teoretická základna geografie zlepšovat a k 1. 1. 1963 byl založen Geografický ústav ČSAV se sídlem v Brně a s velkou pobočkou v Praze.

Geografický ústav ČSAV ihned po svém vzniku prošel tvrdou prověrkou životaschopnosti při pracích na velkých atlasových dílech poloviny šedesátých let. Zejména zpracování a vydání Atlasu Československé socialistické republiky v roce 1966, jehož hlavní tíha spočívala právě na ústavu, bylo velkým úspěchem celé naší poválečné geografie a kartografie, za něž byli zpracovatelé po zásluze odměněni vysokým státním vyznamenáním. Krizová léta 1968–1969 se nevyhnula ani Geografickému ústavu ČSAV a způsobila škody, které geografie dodnes pocítuje.

V současné době má geografie ve Státním plánu základního výzkumu koordinovaném ČSAV zařazen stěžejní úkol Regionální klasifikace a vývoj zdrojů geosfér, na který je soustředěna plná kapacita Geografického ústavu ČSAV a Geografického ústavu SAV a značné kapacity vysokých škol a dalších rezortních výzkumných ústavů. Stěžejní úkol je koordinovaný Radou stěžejního úkolu se sídlem v Geografickém ústavu ČSAV. Současná geografie je definována jako věda zabývající se vztahem přírodního a socioekonomického systému v prostoru a čase. Objektem geografie je krajinná sféra jako globální geosystém tvořený soustavou geosystémů regionální, chorické a topické úrovně. Je proto přirozené, že geografové v rámci výše uvedeného úkolu věnují značnou pozornost otázkám krajiny a životního prostředí a že tento stěžejní úkol byl vybrán prezidiem ČSAV v roce 1977 mezi úkoly, které mají bezprostřední vztah k závěrům XV. sjezdu KSČ na úseku životního prostředí.

Na tento geografický úkol Státního plánu základního výzkumu úzce navazuje úkol RVHP Ekonomické a mimoekonomické hodnocení vlivu člověka na přírodu, který je součástí společného programu členských států RVHP na úseku životního prostředí nazvaného Vypracování opatření pro ochranu přírody a přírodních zdrojů. Od zahájení tohoto úkolu v roce 1971 koordinuje Geografický ústav ČSAV práce řady pracovišť v SSSR, PLR, NDR, MLR a BLR a Federativní socialistické republiky Jugoslávii, jejich počet ke konci roku 1977 dosáhl čísla 40. Právě tento úkol je příkladem socialistické integrace vědy, kdy vzájemná spolupráce znásobuje kapacity jednotlivých socialistických zemí a vede k výsledkům, které byly oceněny nejen v rámci RVHP, ale i na XXIII. mezinárodním geografickém kongresu v Moskvě v létě 1976.

ČSAV se však neuzavírá ani spolupráci v rámci nevládních mezinárodních organizací. Od XXI. mezinárodního geografického kongresu v Indii v roce 1968 je Geografický ústav ČSAV sídlem Komise geomorfologického výzkumu a mapování Mezinárodní geografické unie (IGU), která s podporou UNESCO pracuje na významném mezinárodním díle — Mezinárodní geomorfologické mapě Evropy 1 : 2,5 mil., jejímž topografickým podkladem je další vynikající dílo socialistických vědců Mapa světa 1 : 2,5 mil. připravená geodetickými a kartografickými službami socialistických států. V posledních letech se rozvíjí i spolupráce s Me-

zinárodní speleologickou unií (ISU) a v roce 1977 se Geografický ústav ČSAV stal sídlem Komise pro mapování krasu této další vrcholné mezinárodní organizace.

Významným faktorem ve vývoji geografie v ČSAV je nebyvale úzká spolupráce se slovenskými geografy, zejména s Geografickým ústavem SAV. Slovenská geografie má vysokou úroveň a Geografický ústav SAV dosáhl zejména v posledních letech řady významných úspěchů při rozvoji teorie geografie a při jejím uplatnění v praxi. Před dokončením je tak významné dílo, jakým je Atlas Slovenské socialistické republiky se základními mapami v měřítku 1 : 500 000. Geografický ústav SAV koordinuje i hlavní úkol Státního plánu základního výzkumu, na jehož řešení se podílí i značný počet českých geografů.

Geografický ústav ČSAV úzce spolupracuje i s řadou vysokých škol. Pracovníci vysokých škol se podílejí na řešení hlavních úkolů Státního plánu základního výzkumu koordinovaných ústavem a na úkolu RVHP (zejména geografové pedagogických fakult v Ostravě a Plzni). Naopak řada pracovníků Geografického ústavu ČSAV přednáší na vysokých školách, vede aspiranty, doktoranty a diplomanty z vysokých škol a je členy různých orgánů a komisí vysokých škol. Pracovníci ústavu se rovněž významně podílejí na přípravě nových osnov a přípravě nových učebnic zeměpisu pro všechny stupně škol. ČSAV má rovněž uzavřeny dohody s některými rezorty o spolupráci. Na úseku geografie jsou to zejména dohody s Českým geologickým úřadem a Českým úřadem geodetickým a kartografickým. Další dohody se připravují.

Významný podíl mají geografové ČSAV i na práci Československé společnosti zeměpisné při ČSAV.

Výše uvedených úspěchů by nedosáhli pracovníci ČSAV bez úzké spolupráce s geografy socialistických zemí. V prvé řadě je to přirozeně spolupráce s geografy sovětskými. Sovětská geografie má obrovský kolektiv zkušených pracovníků, jak se názorně prokázalo na XXIII. mezinárodním geografickém kongresu v Moskvě v roce 1976. Ředitel Geografického ústavu Akademie věd SSSR v Moskvě akademik I. P. Gerasimov se zasloužil o vznik Geografického ústavu ČSAV a úzká spolupráce se sovětskými geografy nejen v ČSSR, ale i při výzkumu v jiných zemích (např. na Kubě) pomohla urychlit řešení řady závažných problémů a přispěla k dalšímu vývoji celé české geografie. Geografický ústav ČSAV má uzavřeny i konkrétní dohody s řadou akademických geografických ústavů v socialistických zemích a tato bilaterální spolupráce je rovněž významným přínosem k plnění úkolů ČSAV.

Za uplynulých 25 let však geografie v ČSAV nezaznamenala jen úspěchy. Byla i řada neúspěchů, zejména na počátku vývoje akademické geografie, o nichž jsem se již zmínil. Při založení ČSAV byl za řádného člena jmenován prof. V. Dvcrský (1882—1960), členem korespondentem prof. V. Dědina (1870—1956). V roce 1953 pak byli zvoleni členy korespondenty prof. F. Vitásek (1890—1973) a prof. J. Kinský (1903—1977). Od roku 1953 však nebyl zvolen žádný další geograf a v současné době není česká geografie v řadách členů ČSAV zastoupena, což jistě není dobrým znamením. Vyskytují se i jiné potíže. Již po 4 roky probíhají jednání o novém vydání Národního atlasu ČSSR, avšak zatím neúspěšně. Zlepšil se obsah zeměpisného vyučování na základní škole, ale byl omezen rozsah geografie na gymnáziu a zcela zmizel zeměpis s většiny odborných škol.

Za 25 let od založení ČSAV prodělala naše geografie neobyčejný rozvoj. Socialistické zřízení a úzká spolupráce se sovětskými geografy umožnily nejen

rozvoj teorie geografie, ale i její uplatnění v praxi. V září úspěchů však nelze opomíjet i nedostatky, které se projevují v naší současné geografii, naopak je třeba je znát a odstraňovat. Česká geografie získala nebývalé kádrové a materiální možnosti a musí je důsledně uplatňovat při rozvoji vyspělé socialistické společnosti ve směrech vytýčených XV. sjezdem Komunistické strany Československa.

Literatura

- DEMEK J. (1972): Dvacet let geografie v Československé akademii věd a její spolupráce s geografii sovětskou. Sborník Československé společnosti zeměpisné 77/3:213—218, Praha.
- MÍŠEV K., BENCE I., DEMEK J. (1976): Sovmestnyje issledovanija geografov stran — členov SEV v oblasti ochrany i ulučšenija okružajuščeje sredy i ich perspektivy. Izvestija AN SSSR, serija geografičeskaja, 1976/3:21—31, Moskva.
- MAKSAKOVSKIJ V. P. (ed.) (1977): Racionalnoje ispolzovanije prirodných resursov i ochrana okružajuščeje sredy. 359 str. Izdatelstvo Progress, Moskva.
- MAČKA M., MARIOT P. (1976): Ekonomičeskaja geografija v ČSSR v 1972—1975. Teritorialnaja struktura narodnovo chozjajstva v socialističeskich stranach — Sbornik statej, podgotovlených geografami socialist. stran k MGK, str. 153—159. „Nauka“, Moskva 1976.

Резюме

25 ЛЕТ ЧСАН

В ноябре 1977 г. ЧСАН праздновала 25-ую годовщину своего основания. Автор в своей статье оценивает этот период, в котором ЧСАН стала ведущей частью в научной жизни. Автор показывает главные результаты достигнутые в прошлом периоде, прежде всего ведущую и координационную функции в Государственном плане фундаментального исследования. Автор тоже сосредоточится на развитие географии в рамках ЧСАН. Главные успехи видит в основании Института географии ЧСАН в Брно в 1963 г., в котором работает приблизительно 1/3 чешских научных работников в географии. Этот институт в настоящее время является наибольшим географическим рабочим местом в ЧССР. Быстрое развитие географии в ЧСР в прошлых 25 годах автор связывает с тесным сотрудничеством с географами социалистических стран, прежде всего советскими географами.

Abstract

25 YEARS OF THE CZECHOSLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

In November 1977 the Czechoslovak Academy of Sciences celebrated the 25th anniversary of its foundation. In his paper the author values this period in which the Czechoslovak Academy of Sciences became a leading part in the scientific life. He mentions the main results achieved by the Czechoslovak Academy of Sciences in the past period, especially the leading and coordinative functions in the State Plan of Fundamental Research. Further he concentrates on the development of geography within the frame of the Czechoslovak Academy of Sciences. The main success has its origin in the foundation of the Institute of Geography of the Czechoslovak Academy of Sciences in Brno in 1963 where about 1/3 of the Czech scientific workers in geography are engaged. This Institute is today the greatest geographical workplace in the C.S.S.R. The author connects the rapid development of geography in the C.S.R. in the last 25 years with the close co-operation with geographers of socialist countries, especially with Soviet geographers.